

KIERUNKI ROZWOJU TRANSLATORYKI W OKRESIE 1970 – 1995

Barbara Z. Kielar

Barbara Z. Kielar jest profesorem zwyczajnym Instytutu Lingwistyki Stosowanej Uniwersytetu Warszawskiego, translatorykiem, teoretykiem przekładu prawniczego i autorką wielu znaczących pozycji z zakresu teorii tłumaczenia i dydaktyki translacyjnej, m.in. "Angielskie ekwiwalenty polskich terminów prawno-ustrojowych" (1973), "Language of the Law in the Aspect of Translation" (1977), "Tłumaczenie i koncepcje translacyjne" (1988).

Z jubileuszowej perspektywy dwudziestopięcioletniej działalności Instytutu Lingwistyki Stosowanej (1970-1995) warto spojrzeć na formowanie się jednej z uprawianych w niej dyscyplin, tj. translatoryki. Pozwoli to na uzyskanie pełniejszego obrazu własnych działań i dokonań badawczych, a pośrednio także dydaktycznych, w kontekście rozwoju nauki w tym zakresie. Artykuł ten może zarazem spełniać rolę przewodnika po publikacjach pracowników Instytutu dotyczących teorii i praktyki tłumaczenia. W szczególności zajmę się następującymi kwestiami:

1. Rozwój koncepcji translatoryki.
2. Określenie związków translatoryki z lingwistyką i glottodydaktyką.
3. Określenie kompetencji translatorskiej i jej komponentów.
4. Badania nad tłumaczeniem ustnym.
5. Badania nad tłumaczeniem tekstów specjalistycznych.
6. Ekwiwalencja, relewancja oraz ocena jakości przekładu.
7. Różne koncepcje tłumaczenia i porządkowanie terminologii translacyjnej.
8. Tworzenie gramatyki translacyjnej.
9. Nauczanie tłumaczenia.

1. Zarys swej koncepcji nauki o tłumaczeniu językowym, którą nazwał translatoryką, przedstawia F. Grucza na IV Sympozjum zorganizowanym przez Instytut Lingwistyki Stosowanej w 1976 r. (F. Grucza, 1981). Jest to już wyraźnie zarysowana koncepcja, oparta na podstawach naukowych. Autor stawia przede wszystkim pytanie o przedmiot zainteresowań badawczych translatoryki. W tym stadium twierdzi, że translatoryka interesuje się procesami, jakie zachodzą w pewnym układzie komunikacyjnym, tj. w układzie translatorycznym (F. Grucza, 1981: 10 i nast.). Układ ten przedstawia on najpierw w ogólnym zarysie, uwzględniając nadawcę, tłumacza i odbiorcę i wskazując zarazem, że układ translatoryczny właściwy obejmuje tłumacza, tekst A (wyjściowy) i tekst B (docelowy). Analiza tłumacza pozwala wyodrębnić jego dwie role: odbiorcy pośredniego i nadawcy pośredniego, co w konsekwencji prowadzi również do wyróżnienia nadawcy prymarnego i odbiorcy terminalnego.

W cytowanej rozprawie F. Grucza przedstawia wewnętrzną strukturę translatoryki i cele badawcze jej części składowych: translatoryki czystej i translatoryki stosowanej (1981: 11 i nast.). Zarówno translatoryka czysta, jak i stosowana mają ten sam przedmiot, ale stawiają w odniesieniu do niego różne pytania i dostarczają: pierwsza z nich – wiedzę deskryptywno-eksplicywną, a druga – wiedzę aplikatywną. Translatoryka czysta przechodzi od wiedzy o konkretnych przypadkach do wiedzy uogólnionej, natomiast translatoryka stosowana wyciąga konsekwencje aplikatywne (między innymi w zakresie kształcenia tłumaczy) na podstawie wiedzy dostarczonej przez translatorykę czystą (F. Grucza, 1981: 12, 1990: 1).

Już w pierwszym stadium badań F. Grucza podkreśla, że centralnym elementem układu translatorycznego jest tor i na nim powinno skupiać się główne zainteresowanie badawcze

translatoryki. Pozostałe obiekty występujące w układzie translatorycznym również powinny stać się przedmiotem jej badań, w miarę potrzeby przy współdziałaniu innych dyscyplin (lingwistyki, psychologii, fizjologii itd.) lub przez wykorzystanie wyników ich badań.

Ważny jest podział translatoryki na ogólną, badającą procesy translacyjne na wysokim poziomie abstrakcji, oraz szczegółową, gdzie w grę wchodzi konkretne pary języków (F. Gucza, 1981: 13), co pozwala uwzględniać specyfikę ich środków na różnych płaszczyznach, w szczególności z punktu widzenia spełniania podobnej funkcji komunikacyjnej.

Porządkującą rolę odgrywa podział translatoryki na translatorykę tekstów mówionych, badającą procesy tłumaczenia ustnego, i translatorykę tekstów pisanych, mającą za przedmiot badań tłumaczenie pisemne (F. Gucza, 1981: 14), jak również podział translatoryki tekstów pisanych według rodzajów tekstów na: teksty informatywne (pozaliterackie) – z dalszym podziałem na powszechne i fachowe – oraz teksty literackie, przy których rozważaniu należy sięgnąć do literaturoznawstwa i estetyki. Teksty literackie dzieli się według gatunków literackich. Każda z tych poddziedzin zajmuje się odpowiednim typem układu translatorycznego.

Na tym jednak podziały translatoryki nie kończą się. F. Gucza wskazuje na konieczność rozłożenia na składniki operacji, jakie dokonują się w translatorze, pisząc o podejściu psychologicznym, psycholingwistycznym czy nawet fizjologicznym.

F. Gucza wielokrotnie wraca do potrzeby podejmowania przez poszczególne dziedziny nauki na różnych etapach ich rozwoju pytania o ich przedmioty, stan metod i narzędzi badawczych itp., czyli do autorefleksji (m.in. 1983, 1985a). Jeżeli więc translatoryka prymarna bada pewien fragment rzeczywistości względem siebie zewnętrzny, to metatranslatoryka porządkuje dyskusję w tej dyscyplinie. Podobnie jak lingwistyka *sensu stricto* w połączeniu z metalingwistyką tworzą makrolingwistykę, tak translatoryka prymarna wraz z metatranslatoryką składają się na makrotranslatorykę (F. Gucza, 1985a: 20 i nast.).

We wcześniejszej rozprawie (1981) F. Gucza określa przedmiot poznania translatoryki z pomocą pojęcia układu translatorycznego, ale wracając do problemów metatranslatorycznych, w późniejszej pracy (1985a) uznaje wskazanie tego fragmentu rzeczywistości tylko za krok wstępny. Następnym bowiem zabiegiem każdej nauki empirycznej musi być wyróżnienie w tej rzeczywistości zbioru obiektów P (rzeczy faktów, zjawisk, procesów, myśli, wyobrażeń itp.), a dalej zbioru właściwości obiektów z P, z uwagi na które dana nauka interesuje się nimi, oraz zbioru relacji, jakie zachodzą między wspomnianymi właściwościami obiektów branych pod uwagę (F. Gucza, 1985a: 24 i nast.).

W tym ujęciu translatoryka jawi się jako dyscyplina, która interesuje się ludźmi i ich wypowiedziami językowymi (tekstami), a ściślej mówiąc – obiektami, które występują w układach translatorycznych (F. Gucza, 1985a: 32 i nast.). Przedmiotem badań translatoryki są w pierwszej kolejności obiekty pełniące funkcje translatora z uwagi na swe właściwości translatorskie, dzięki którym w sposób profesjonalny mogą przetwarzać wypowiedzi odebrane w języku A na wypowiedzi w języku B, które są funkcjonalnie (a w pewnych przypadkach także formalnie) ekwiwalentne (por. F. Gucza, 1984: 30). Dalej przedmiotem badań translatoryki są teksty: oryginały i przekłady ze względu na swe właściwości translacyjne. I wreszcie ostatni człon przedmiotu badań translatoryki tworzą mówiący-słuchacz, występujący w układach translatorycznych w roli autorów tekstów-oryginałów i odbiorców tekstów-przekładów. Interesujące jest to, że F. Gucza dostrzega specyficzne translatoryczne właściwości nadawców tekstów z uwagi na ich umiejętność współpracy z translatorem, jak i odbiorców finalnych w sensie posiadania umiejętności korzystania z usług pośrednika komunikacyjnego (1985a: 38).

Ustawiając według hierarchii ważności cząstkowe przedmioty translatoryki, F. Grucza (1986: 24) nazywa translatorów przedmiotem centralnym i dostrzega konieczność dalszego ich podziału na tłumaczy tekstów pisanych i tłumaczy tekstów mówionych. Teksty językowe tworzą przedmiot medialny, a mówcy-słuchacze – porozumiewający się za pośrednictwem tłumacza – przedmiot peryferyjny.

Zatrzymajmy się jeszcze nad samą nazwą "translatoryka" (niem. *Translatorik*, ang. *translatorics*) i konkurującym z nią określeniem "nauka o tłumaczeniu" (niem. *Translationswissenschaft*, ang. *theory of translation*). W zamyśle jej twórcy, stosowanie nazwy "translatoryka" na oznaczenie dyscypliny zajmującej się tłumaczeniem ustnym i pisemnym umożliwi uwzględnienie takich zjawisk translacyjnych, których badanie niekoniecznie zalicza się do działań naukowych (F. Grucza, 1990: 17). Wypowiadając się w cytowanej rozprawie na tematy *par excellence* naukowe, F. Grucza nadał jej tytuł *Zum Forschungsgegenstand und -ziel der Übersetzungswissenschaft*. Z kolei, przeciwstawiając się nihilistycznym poglądom P. Newmarka, F. Grucza (1985b: 259) pisze o zasadności wyodrębnienia translatoryki i o jej przedmiocie.

Jako zdecydowany zwolennik teoretycznej rekonstrukcji tłumaczenia oraz tworzenia teorii tłumaczenia i nauki o tłumaczeniu, F. Grucza (1993b) raz jeszcze powraca do kwestii fundamentalnych. Wypowiada się za utworzeniem holistycznej teorii translacji, której celem jest ujęcie tłumacza w powiązaniu z innymi czynnikami układu translatorycznego i ustalenie jego specyficznych właściwości w nawiązaniu do czynników jego wewnętrznego wyposażenia relewantnego pod względem komunikacyjnym, sięgając do najgłębszych, elementarnych czynników umiejętności translacyjnych człowieka. Idzie o przewyższenie tendencji do ograniczania pojęcia działań translacyjnych tylko do określonych działań czysto językowych i do określonych działań inter-nacjolektalnych. Odnośnie do pierwszego postulatu, pojęcie translacji – zdaniem F. Gruczy – musi być na tyle szerokie, aby mogło obejmować wyrażenia językowe i/lub wyrażenia niejęzykowe (tj. mimikę, gesty i inne zachowania typowe dla tłumaczenia ustnego). Jeśli chodzi o drugi postulat, translatoryka powinna zajmować się nie tylko działaniami inter-nacjolektalnymi, ale również brać pod uwagę działania inter-dialektalne, intier-socjolektalne, a nawet inter-idiolektalne.

Zauważmy, że pojęcia działań translacyjnych nie można utożsamiać z pojęciem interlingwalnych działań translacyjnych, ponieważ w procesie translacji występują pewne działania monolingwalne i niejęzykowe.

2. Ufundowawszy translatorykę jako samodzielną dziedzinę naukową z uwagi na specyficzny przedmiot jej badań, F. Grucza (1981: 19) wskazuje, że może ona wchodzić w relacje z dyscyplinami, które odgrywają wobec niej rolę pomocniczą, co pokazuje na przykładzie związków zachodzących między lingwistyką czystą a translatoryką czystą (eksplikacje) oraz lingwistyką stosowaną i translatoryką stosowaną (aplikacje pośrednie) (1981: 20).

Pogłębiona refleksja nad przedmiotem lingwistyki (F. Grucza, 1983) pozwala mu na porównanie przedmiotu badań lingwistyki, glottodydaktyki i translatoryki (1985a). Słusznie zauważa, że przedmiot badań tych trzech dyscyplin tworzą te same obiekty, tj. występujący w pewnych układach komunikacyjnych ludzie i ich wypowiedzi językowe (teksty), ale ze względu na różne swe właściwości, to jest – odpowiednio – właściwości językowe, dydaktyczne i akwizycyjne oraz translacyjne (zob. F. Grucza 1985a: 28 i nast.). Natomiast otwartą kwestią pozostaje określenie ich wzajemnych relacji, w szczególności sprawa nadania którejs z nich statusu dziedziny fundującej, wbrew dość banalnemu przypuszczeniu, że to właśnie lingwistyce przypada rola dziedziny podstawowej (F. Grucza, 1985a: 39 i nast.).

Niektóre poruszone tematy leżą na pograniczu translatoryki i glottodydaktyki. Rozważania nad istotą tłumaczenia, na przykład, mogą stać się punktem wyjścia dyskusji o różnicach między tłumaczeniem jako specyficzną działalnością komunikacyjną tłumaczeniem jako pewną techniką stosowaną w nauczaniu języka obcego. Podejmując ten temat, A. Marchwiński (1982) wyróżnia – z jednej strony – tzw. tłumaczenie właściwe, rozumiane jako działalność pragmatyczna (por. A. Marchwiński, 1985, 1989a), tj. uwzględniająca parametry uczestników procesu komunikacji językowej, lub – w innym ujęciu sytuująca tekst przekładu w konkretnym układzie translatorycznym, z drugiej natomiast strony wskazuje na inne rodzaje działalności, określane zazwyczaj jako tłumaczenie, które sam nazywa "tłumaczeniem niepragmatycznym", w wyniku którego powstaje tekst przekładu ekwiwalentny w stosunku do oryginału pod względem semantycznym i/lub syntaktycznym. Stosując w glottodydaktyce pewne techniki translacyjne mamy do czynienia właśnie z tłumaczeniem niepragmatycznym. Z kolei w nauczaniu tłumaczenia idzie o przekazanie uczniom umiejętności dokonywania tłumaczenia właściwego (por. również A. Marchwiński 1987, 1989b, 1993).

Podchodząc do tego zagadnienia z perspektywy sposobów funkcjonowania różnych układów komunikacji językowej, F. Grucza (1985a: 40) stwierdza, że w układzie translatorycznym ważny jest przede wszystkim przekaz, natomiast w układach glottodydaktycznych uwaga skupia się na środkach przekazu komunikacyjnego.

3. Kwestia kompetencji translatorskiej powraca wielokrotnie. Już na IV sympozjum ILS w 1976 roku F. Grucza wskazuje (1981:22), że w dydaktycznym układzie translatorycznym idzie o to, by nauczyciel przekazał uczniowi kompetencję translatoryczną (a może lepiej: translacyjną lub translatorską), która jest swoistą kompetencją bilingwalną, jak również translatorską zdolność performancyjną.

W społeczeństwie polskim utrzymuje się mit, że każda osoba w jakimś stopniu bilingwalna potrafi spełniać funkcje tłumacza. Trudno jest przyjąć takie stanowisko wobec wzrostu specjalizacji i złożoności komunikacji międzyludzkiej. F. Grucza słusznie więc przyjmuje pojęcie tłumacza, które implikuje specjalizację profesjonalną. Wyjaśnia przy tym, że posiadanie pewnych umiejętności z zakresu dwóch języków to warunek wprawdzie konieczny, ale zarazem tylko wstępny do pełnienia przez daną osobę funkcji tłumacza (por. również A. Marchwiński, 1990). Właściwości translatorskie można, zdaniem F. Gruczy, (1985a: 35), kwantyfikować zarówno opisowo, jak i normatywnie, gdyż stanowią one pewną odpowiednio wysoką nadwyżkę w stosunku do właściwości czysto językowych. Co więcej, niektóre operacje tłumaczeniowe mogą wykonywać tylko ludzie o pewnych predyspozycjach (na przykład tłumaczenie tekstów literackich, tłumaczenie kabinowe).

Idąc dalej, F. Grucza interpretuje kompetencję translatorską jako swoistą "sumę właściwości (umiejętności) translatorskich tłumacza". Jeżeli założy się, że operacje tłumaczeniowe odbywają się według pewnych reguł, to odtworzenie takich reguł lub systemu takich reguł, które leżą u podstaw kompetencji translacyjnej, staje się podstawowym celem translatoryki.

F. Grucza wyróżnia kompetencję translacyjną w wąskim rozumieniu, która obejmuje tylko część czysto translatorską, oraz kompetencję translacyjną w szerokim sensie, tj. bilingwalną kompetencję komunikatywną uzupełnioną o wspomnianą wyżej część translacyjną *sensu stricto* (1990: 16).

Kwestie kompetencji językowej, komunikatywnej, komunikacyjnej i kulturowej doczekały się już szerokiego opracowania (por. np. F. Grucza, 1986: 24 i nast., 1983, 1989: 37 i nast., 1992). Jest to oddzielny ogromny temat, z którego warto jednak odnotować szerokie

rozumienie kompetencji językowej, przez uwzględnienie jej kontekstu socjo-kulturowego (F. Grucza, 1988: 317), oraz poszerzenie samej kompetencji językowej, tak aby obejmowała nie tylko strukturę zdaniową, ale również różne struktury wypowiedzi i kompetencję interakcyjną działań językowych (F. Grucza, 1988: 321).

To, co zazwyczaj nazywa się "opisaniem kompetencji translacyjnej", polega właściwie na opisaniu co najwyżej przesłanek tej kompetencji. Natomiast jeżeli ktoś zajmuje się kształceniem tłumaczy, albo określaniem ich kompetencji, musi rozstrzygnąć kwestię kompetencji rzeczywiście istniejących tłumaczy. Trzeba też odpowiedzieć na pytanie, czy mamy jakąś specyficzną wiedzę translacyjną w sensie systemu reguł operacyjnych, innymi słowy: czy istnieje specyficzny mentalny organ tłumaczeniowy (F. Grucza, 1990: 17), występujący w zarodku u osób bilingwalnych, a rozwinięty u profesjonalnych tłumaczy.

Kwestia opisu specyficznych cech tłumacza pojawia się wielokrotnie i w różnych ujęciach (zob. K. Hejwowski, B, Z. Kielar, 1986a, 1987; A. Marchwiński, 1992a). Na uwagę zasługują także poszczególne składniki kompetencji translatorskiej, np. miejsce i rola sprawności gramatycznych tłumacza (A. Marchwiński, 1992b).

F. Grucza (1993b) podkreśla złożoność rekonstrukcji wyposażenia wewnętrznego tłumacza, którą należy zacząć od analizy konkretnych tłumaczy, a nie przez zastosowanie apriorycznych filtrów pojęciowych. Dopiero na tej podstawie można dojść do zabiegów idealizacyjnych.

Pełniejsze uwzględnienie aspektów kulturowych rzuca nowe światło na procesy translacyjne. Precyzując koncepcję interkulturowej kompetencji translacyjnej, F. Grucza (1993c: i nast.) określa najpierw, co rozumie przez operacje tłumaczeniowe i działania tłumaczeniowe; czym jest kompetencja operacyjna i kompetencja działaniowa; jakie miejsce zajmuje czysta kompetencja językowa w kompetencji działaniowej; dochodzi do koncepcji kompetencji komunikacyjnej. Translatoryka nie może jednak ograniczać się do badania zjawisk czysto językowych. Konieczne staje się sięgnięcie do aspektów kulturowych.

Całość reguł operacyjnych, jakie tworzą podstawę kompetencji komunikacyjnej konkretnego komunikatora nazywa Grucza (1993b: 166) kulturą komunikacyjną lub komunikacyjną idiokulturą. Kompetencją kulturową jest znajomość jakiejś kultury oraz zdolność stosowania jej w praktyce. Wszelkie elementy składowe kompetencji kulturowej danej osoby służą jej do osiągnięcia pewnych celów komunikacyjnych. Kompetencja kulturowa danego osobnika jest złożona ponieważ obejmuje umiejętność wytwarzania i/lub rozpoznawania, jak również umiejętność komunikatywnego użycia nie tylko wyrażen językowych, ale i innych rodzajów wyrażen (gestów, mimiki i różnych innych form zachowań). Wchodzą tu w grę również takie czynniki, jak umiejętność wytwarzania i interpretowania wyrażen zgodnie z pozostałą częścią danej kultury, znajomość strategii komunikacyjnych, reguł myślenia itp.

Interkulturowa kompetencja translacyjna jest wypadkową znajomości co najmniej dwóch kultur. F. Grucza (1993b: 169) wyróżnia naturalną interkulturową kompetencję translacyjną i interkulturową kompetencję translacyjną specjalnie rozwiniętą albo przez odpowiednie doświadczenia komunikacyjne, albo przez ukierunkowane ćwiczenia.

W grę może wchodzić znajomość różnych kultur narodowych albo grupowych. Pełna kompetencja bikulturowa jest przypadkiem szczególnym. Tłumacz zazwyczaj przyswaja sobie wiedzę o rzeczach i o świecie nosicieli innych kultur, ale zachowuje własne doświadczenia, przekonania, poglądy itp.

4. Tłumaczenie symultaniczne traktuje się jako jedną z najbardziej złożonych form językowej działalności człowieka (co szczególnie podkreśla np. M. Moczulski, 1981), z uwagi

na to, że nakładają się w nim na siebie odbiór tekstu w języku źródłowym i wypowiedzanie tekstu w języku docelowym. Prowadzona w Instytucie Lingwistyki Stosowanej działalność dydaktyczna w zakresie szkolenia tłumaczy konferencyjnych stwarza "pole doświadczalne" dla obserwacji tej formy tłumaczenia z różnych punktów widzenia.

Jak wyważyć aspekty językowe i pragmatyczne tłumaczenia? A. Kopczyński (1980) przyjmuje z jednej strony trzy koncepcje językowe: ekwiwalencji, kongruencji i odpowiedniości (*correspondence*), z drugiej zaś koncepcję adekwatności pragmatycznej. Rozważając tłumaczenie ustne tekstów informatywnych, wyróżnia dwie role tłumacza:

– jako uczestnika aktu komunikacji, który prawie w pełni zastępuje autora, wyrażając niuanse tekstu źródłowego na tyle, na ile pozwalają różnice pomiędzy językiem A i językiem B, jak też między towarzyszącymi im zjawiskami kulturowymi;

– jako obserwatora, który mówi o tekście źródłowym w języku docelowym (A. Kopczyński, 1980: 44 i nast.).

W eksperymencie przeprowadzonym na skalę pilotażową, A. Kopczyński próbuje pokazać mechanizmy działania i strategie tłumaczy konferencyjnych, analizując popełniane przez nich błędy z zakresu kompetencji i performancji. Dąży również do wytyczenia granic między tłumaczeniem ustnym, które można zakwalifikować jako poprawne i błędne (por. również A. Kopczyński 1981).

Na uwagę zasługują pewne kwestie bardziej szczegółowe. Na przykład, wbrew dość powszechnym poglądom, że teksty źródłowe tłumaczone na konferencjach tworzone są *ad hoc*, A. Kopczyński (1982: 256) wskazuje na kilka postaci takich tekstów: od spontanicznie wygłoszonego monologu do przeczytanego tekstu pisanego, którego przekład ma przybrać formę pisemną. W tym ostatnim przypadku pisany tekst w języku A przybiera formę tekstu wygłoszonego, co wpływa na jego ostateczny kształt.

Nawiązując do koncepcji układu translatorycznego i stratyfikacyjnej teorii języka F. Gruczy (1981, 1970), W. Gilewski zajął się tłumaczeniem ustnym w ujęciu psycholingwistycznym (1981, 1985). Dąży on do wyjaśnienia pewnych zjawisk natury psycho-neuro-fizjologicznej i lingwistycznej odbioru oraz tworzenia tekstów, a dalej do wyróżnienia i opisu części składowych procesu tłumaczenia, takich jak: odbiór, identyfikacja, dekodowanie, proces tłumaczenia właściwego, kodowanie i nadawanie. Jest to pewien model przechodzenia od świata zjawisk fizycznych (w postaci akustycznego sygnału mowy) do świata zjawisk psychicznych i znowu do tego pierwszego.

Na czynny charakter recepcji mowy wskazuje A. Adamowicz (1986). Na podstawie znajomości sytuacji komunikacyjnej i jej uczestników oraz swojej wiedzy językowej odbiorca potrafi przewidywać albo całość wypowiedzi, albo jej poszczególne fragmenty. Cytowana autorka przeprowadziła eksperyment, aby sprawdzić zależność stopnia antycypowalności od typu tekstu w tłumaczeniu symultanicznym, biorąc pod uwagę teksty wypowiedziane spontanicznie, cechujące się wysoką redundancją, oraz teksty charakteryzujące się rygorami typowymi dla pisemnej formy wypowiedzi. Jako kryterium posłużyło średnie opóźnienie tłumacza w stosunku do mówcy przy tworzeniu każdego typu tekstów. Przypadki rzeczywistej antycypacji zanotowano w przypadku tekstów o wyraźnej strukturze, przy których tłumaczeniu odstęp między mówcą a tłumaczem wyraźnie zmniejsza się. O pełnej antycypowalności sensu i struktury zdania można mówić jedynie w przypadku skonwencjonalizowanych fragmentów tekstu, który dopiero powstaje. W innych przypadkach tłumacz może antycypować pewne elementy składniowe i leksykalne. A. Adamowicz wyciąga ze swych obserwacji wnioski aplikatywne dla potrzeb dydaktyki translacyjnej.

Nawiązując do wyników badań psycholingwistycznych, do lingwistyki o orientacji semantycznej, do koncepcji translatoryki oraz do badań nad sztuczną inteligencją, K. Hejwowski (1992a) podjął zadanie skonstruowania w miarę prostego i uniwersalnego modelu tłumaczenia. Kładzie przy tym nacisk na trzy aspekty komunikacji językowej: znajomość języka, wiedzę o świecie oraz zasady interakcji. Autor wybiórczo naświetla działania translacyjne, które odbywają się na poziomie: struktur powierzchniowych, ram czasownikowych, scenariuszy i bazy kognitywnej. W modelu tym ważną rolę odgrywają strategie podstawowe, rozumiane jako sposoby postępowania preferujące rozumienie tekstu i tworzenie ekwiwalentnego przekładu na którymś z wymienionych wyżej poziomów. Ich uzupełnieniem są trzy strategie wspomagające: przeskoku semantycznego, dopasowania semantycznego oraz budowania spójności lokalnej.

Model K. Hejwowskiego (1992a) posłużył do przeprowadzenia analizy kilku powszechnie znanych koncepcji ekwiwalencji translacyjnej i do pokazania, co może stanowić jednostkę przekładu. Model ten okazuje się także przydatny do analizowania praktycznych działań translacyjnych, o czym świadczy przeprowadzony przez autora eksperyment w zakresie tłumaczenia symultanicznego. Z kolei na podstawie modelu i wyników eksperymentu opracował on (1992a) listę pożądanych cech tłumacza, a więc wyciągnął pewne wnioski aplikatywne dla potrzeb dydaktyki translacyjnej. Między innymi zwrócił uwagę na empatię translatorską, czyli zdolność tłumacza do utożsamiania się z nadawcą prymarnym i odbiorcą finalnym, do zrozumienia ich sytuacji oraz wczuwania się w ich intencje i oczekiwania, jak również do odtwarzania treści intelektualnych, tak aby zmiany w świadomości odbiorców wtórnych odpowiadały intencjom nadawcy (por. K. Hejwowski. 1993).

5. Ze względu na różnorodność sposobów komunikowania się istotne znaczenie ma badanie takich układów translatorycznych, które tworzą ramy do tłumaczenia tekstów specjalistycznych.

Z. Kozłowska (1978, 1982, 1984) skupiła uwagę na tekstach naukowych. Porównywanie tekstów przekładu z oryginałami pozwala zaobserwować pewne prawidłowości procesu tłumaczenia, co może stanowić punkt wyjścia do ustalenia jakichś tendencji czy zasad, według których tłumaczy się pewne środki językowe. Pod tym kątem Z. Kozłowska przeprowadza wnikliwą analizę znaczenia rosyjskich konstrukcji biernych zawierających czasownik z *-sja* i ich polskich odpowiedników przekładowych.

W innej pracy (1994) cytowana autorka przedstawia sposoby tłumaczenia terminów fachowych, ukazując zakres swobody przysługującej tłumaczowi w doborze terminów rodzimych, internacjonalizmów i kalek.

Na złożoność problematyki tłumaczenia nazw geograficznych wskazuje I. Bagajewa (1992, 1993). Dzieli nazwy geograficzne na trzy grupy: o zasięgu uniwersalnym, regionalnym i lokalnym. Przytacza takie nazwy, które w określonych kontekstach społeczno-kulturowych nabierają specjalnych znaczeń i konotacji. Postuluje więc, aby szukając obcojęzycznych odpowiedników w tym zakresie, tłumacz dobrze zrozumiał treść tekstu i ocenił jego pragmatykę.

W polu zainteresowań badawczych znalazł się również język prawny, w którym formułuje się teksty ustawowe (B. Z. Kielar, 1977, 1979a). W tej dziedzinie komunikacji nakładają się na siebie oddziaływania konwencji językowych i prawnych, ponieważ tekst ustawowy jest nośnikiem normy prawnej. Oba te aspekty należy uwzględniać, kiedy wyraża się odpowiednie treści normatywne w kontekście instytucji prawnych występujących w społeczności używającej języka B (B. Z. Kielar, 1986b). Na plan pierwszy wysuwają się niewątpliwie kwestie terminologiczne. Należy w związku z tym szukać odpowiedzi na pytanie, jaką procedurę

należy stosować przy doborze w języku B odpowiedników terminów języka A (zob. B. Z. Kielar 1973: 107 i nast. i opisaną tam metodę podwójnego kontekstu). Konieczne jest również zarejestrowanie typowych zjawisk na innych płaszczyznach języka (B. Z. Kielar, 1977). Jak ważna okazuje się zarówno treść jak i forma tekstu, widać z porównania tekstu umowy międzynarodowej i jej przekładów (B. Z. Kielar 1979b), jak i z porównania angielskich i polskich wzorców tekstowych w zakresie umów handlowych (B. Z. Kielar, K. Michałowska, 1994). Zauważmy także, iż taka z pozoru błaha sprawa, jak przekalkowanie formy grupy czasownikowej w tłumaczeniu na język angielski tekstu obowiązującego dziś w Polsce kodeksu handlowego z 1934 r. (z późniejszymi poprawkami) wypacza istotę tego aktu prawnego: rodzimi nosiciele języka angielskiego odbierają go nie jako tekst ustawy, ale jako jakiś opisowy komentarz do ustawy (B. Z. Kielar, J. Miler, 1993). W tej sytuacji zwrócenie uwagi na specyfikę tłumaczenia tekstów prawnych wydaje się w pełni uzasadnione (por. B. Z. Kielar, 1979b, 1991 a, 1991 b, 1993b).

6. Ze względu na złożoność procesów tłumaczenia, podczas ich badania konieczne staje się wyraźne określenie, jaki rodzaj działalności translacyjnej rozważa się i na jakim poziomie abstrakcji. Nie docenia tego wielu tłumaczy-praktyków, którzy chcąc wyrazić wyniki autorefleksji translatorskiej, albo zatrzymują się na płaszczyźnie anegdotycznej, albo mieszając poziomy badawcze dążą do sformułowania magicznej formuły ekwiwalencji, która służyłaby do rozwiązywania wszelkich problemów translacyjnych.

Kwestia ekwiwalencji przekładowej pozostaje jednak nadal otwarta (por. B. Z. Kielar, 1993a). Celowe wydaje się odniesienie koncepcji ekwiwalencji tekstu przekładu w stosunku do oryginału do społecznie zróżnicowanych sposobów porozumiewania się oraz odpowiednie dokonanie wyboru i hierarchizacja odnośnych czynników językowych i pozajęzykowych w ramach układów translatorycznych. Sięgnąć trzeba do podstawowego zagadnienia różnic i podobieństw w sposobach wyrażania tych samych treści przez różne pary języków, a więc nie tylko porównywać konkretne teksty, ale również konfrontować odpowiednie kategorie języka A i języka B. Wydaje się też, że skuteczne może okazać się wyjście od czynników kulturowych, o czym była mowa na XIII i XVI Sympozjum ILS.

Jakiś stopień ekwiwalentności przekładu w stosunku do oryginału uwzględnia się przy ocenie jakości przekładu (zob. np. A. Marchwiński, w druku a). Zagadnienia krytyki przekładowej znajdują się w polu zainteresowań badawczych translatoryki stosowanej, która na podstawie ogólnej wiedzy deskryptywno-eksplicacyjnej, gromadzonej przez translatorykę czystą opracowuje konsekwencje aplikatywne, między innymi dla potrzeb krytyki przekładowej. Celowe jest nawiązywanie do koncepcji układu translatorycznego: konkretnego, układu-typu, układu ogólnego, przy podejmowaniu zarówno decyzji translacyjnych, jak i krytyczno-oceniających. Ułatwia to wszechstronne uwzględnienie czynników komunikacyjnych towarzyszących translacji oraz stwarza właściwą perspektywę przy oglądzie danego segmentu rzeczywistości komunikacyjnej. Pozwala dostrzec, obok podstawowych, również specyficzne czynniki komunikacyjne (B. Z. Kielar, 1994). Na przykład specyficzne kryteria oceny jakości przekładu stosuje się w tłumaczeniu ustnym. A. Kopczyński przedstawia różne klasyfikacje błędów popełnianych w tłumaczeniu konferencyjnym i proponuje stosować pewną skalę poprawności: od tekst przekładu w pełni ekwiwalentnych do takich, które uniemożliwiają porozumienie. Skuteczne tłumaczenie ustne – zdaniem A. Kopczyńskiego (1984:298-9) – jest udane nie dlatego, jest pozbawione błędów, ale pomimo występowania błędów (por. także Z. Kempński, 1986).

W ostatnich latach popularność zyskała zasada relewancji w komunikacji językowej (według D. Sperbera i D. Wilson oraz E. A. Gutta), która kładzie nacisk na uwzględnianie interesu komunikacyjnego odbiorcy tekstu. Tłumacz dąży do utworzenia takiego tekstu przekładu, który przypomina oryginał po relewantnymi względami, wychodząc naprzeciw oczekiwaniom i potrzebom faktycznych lub przewidywanych odbiorców. Odbiorcy chcą uzyskać maksymalne korzyści w postaci zmodyfikowania swojej wiedzy, przy minimalnym wysiłku z swej strony. Tłumacz musi więc przyjąć pewne założenia odnośnie do tego, co jest relewantne dla odbiorców. Zasada relewancji może stać się kluczem przy dokonywaniu wyborów translatorskich (por. B. Z. Kielar, w druku b, c), pod warunkiem jednak pełnego rozeznania tłumacza co do czynników występujących w danym układzie translatorycznym.

7. Fundując podstawy translatoryki, F. Grucza nawiązuje wielokrotnie do poglądów innych teoretyków przekładu i pokazuje ich miejsce w złożonej, wielowarstwowej strukturze translatoryki. Podziały zadań między poddziedziny translatoryki i koncepcja układu translatorycznego mogą odegrać rolę elementu porządkującego poglądy różnych autorów na temat translacji. Próbę ich wykorzystania w tym charakterze podjęłam w książce *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne*, (1988), aby uzyskać jaśniejszy obraz tego, czym jest tłumaczenie, jakie są jego formy realizacyjne, jakie towarzyszą mu uwarunkowania kulturowe, według jakich kryteriów ocenia się ekwiwalentność tekstu przekładu w stosunku do oryginału, jakie są zasady krytyki przekładu itp. Częstkowe opinie i koncepcje cytowanych w tej książce autorów, zestawione według przyjętej formuły, wydają się tworzyć pewien obraz tej ważnej działalności komunikacyjnej. Nie jest on w pełni spójny, przypomina raczej mozaikę, choć ułożoną na konsekwentnie skonstruowanym rusztowaniu.

Do uporządkowania nagromadzonej wiedzy translatorycznej w dużym stopniu przyczyni się zapewne *Tezaurus terminologii translatorycznej*, przygotowany przez zespół pracowników Instytutu Lingwistyki Stosowanej pod kierunkiem J. Lukszyna (red., 1993). *Tezaurus* porządkuje system terminologiczny translatoryki jako zbiór leksykalny za pomocą systemu pojęciowego. Hasła (jest ich 1778) pochodzą głównie z tekstów prac naukowych opublikowanych od lat pięćdziesiątych do 1990 r. w języku polskim, angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim.

Hasło w *Tezaurusie* składa się z dwóch części. Pierwsza część formuły leksykograficznej podporządkowana jest relacji termin – pojęcie. Zawiera ona definicję, gniazdo derywacyjne, odpowiedniki w języku angielskim, francuskim, niemieckim i rosyjskim. Druga część formuły przedstawia "pole terminu", tj. siatkę regularnych relacji pojęciowych, w jakie wchodzi dany termin (rodzajowo-gatunkowa, bliskoznaczności semantycznej, przeciwstawności, pochodności). Na takich samych zasadach zbudowany został zeszyt próbny *Tezaurusa* (zob. J. Lukszyn, red., 1991).

Nota bene, J. Lukszyn w uwagach wstępnych do *Tezaurusa* wskazuje, że występujący w tym słowniku stosunek ilościowy terminów stanowiących trzon zasobu terminologicznego translatoryki do umieszczonych tam terminów z dziedzin pokrewnych (głównie z językoznawstwa), które tworzą strefę peryferyjną *Tezaurusa*, jednoznacznie przemawia za tym, że translatoryka uzyskała już status samodzielnej dyscypliny.

8. Nową inicjatywę badawczą w formie tworzenia gramatyki translacyjnej podjął Zakład Leksykografii i Gramatykografii Dydaktycznej pod kierunkiem prof. J. Lukszyna. Dążą oni – w szerokim kontekście studiów gramatycznych – do opracowania pewnych modeli gramatyki translacyjnej jako narzędzia analizy tekstu wyjściowego i jego przekładu. Wyróżniona została ogólna gramatyka translacyjna jako narzędzie typologii języków oraz

szczegółowa gramatyka translacyjna jako spójny system technik i chwytów translatorskich (J. Lukszyn, 1993). Powstała już praca zespołowa pod red. J. Lukszyna, *Gramatyki translacyjne* (w druku), w której analizuje się w różnych aspektach pojęcie gramatyki translacyjnej, stosując formalno-strukturalne podejście do wybranych par języków. Podjęte w tym zakresie prace będą niewątpliwie kontynuowane.

9. Refleksje na temat nauczania tłumaczenia nawiązują do koncepcji translatorycznych i glottodydaktycznych oraz do doświadczeń uzyskanych w trakcie praktyki dydaktycznej. Dotyczą one miejsca i roli tłumaczenia jako techniki dydaktycznej w procesie nauczania języka obcego i w czasie nauczania tłumaczenia (por. A. Marchwiński, 1987, 1989b, 1993). Nawiązują także do koncepcji ekwiwalencji, wzorców kulturowych i tekstowych w dydaktyce translacyjnej (B. Z. Kielar, 1992, 1993a). Dzielę się swoimi doświadczeniami odnośnie do doboru treści, środków i sposobów nauczania języka prawnego i tłumaczenia w ramach programu przyjętego w Instytucie Lingwistyki Stosowanej, kładąc nacisk na współdziałanie ze studentami oraz pobudzanie ich aktywności i inicjatywy (B. Z. Kielar, w druku a). Wielu cennych wskazówek dla tłumaczy tekstów naukowych dostarcza Z. Kozłowska (1993, 1995). Kwestie leksykografii dydaktycznej w kształceniu tłumaczy rozważa J. Lukszyn (1993).

*

Z przedstawionego krótkiego przeglądu tematyki wybranego działu badań podejmowanych w Instytucie Lingwistyki Stosowanej w pierwszym dwudziestopięcioletnim jego działaniu wyłania się obraz translatoryki jako ugruntowanej dyscypliny, która w wyniku autorefleksji ustala i modyfikuje swój przedmiot badawczy oraz relacje z innymi dyscyplinami.

W pracach tych wiodącą rolę odgrywa prof. Grucza. To, że jego zainteresowania naukowe obejmują fundowanie podstaw lingwistyki, glottodydaktyki i translatoryki, znakomicie zwiększa możliwość skutecznego badania różnych rodzajów komunikacji językowej, z myślą o ich usprawnieniu. Szczególnie ważną rolę spełnia jego koncepcja języka i kultury. Dzięki temu, że kwestie te konsekwentnie przemyślał jeden człowiek, powstają koncepcje klarowne i spójne. Jego dokonania badawcze mogą konkurować na forum nauki światowej z wynikami innych badaczy (zob. między innymi F. Grucza, 1984, 1988, 1990, 1993b).

Badania dotyczące różnorodnych działań translacyjnych porządkuje koncepcja układu translatorycznego oraz podział zadań między poszczególne poddziedziny translatoryki, jak również między translatorykę i dziedziny wspomagające. W tak zarysowanych ramach znajduje się miejsce dla wielokierunkowych badań cząstkowych, obejmujących coraz to nowe obszary. Wspomnę, na przykład, o inicjatywie badawczej dotyczącej tworzenia gramatyki translacyjnej.

Myślę, że warto było spojrzeć na wybrany odcinek naukowej przeszłości Instytutu Lingwistyki Stosowanej, aby unaocznić słuszność wytyczonej na początku drogi i z kolei zastanowić się, jak najlepiej wykorzystać zdobyte doświadczenia i potencjał badawczy w przyszłej pracy Instytutu w zakresie badań nad tłumaczeniem.

BIBLIOGRAFIA

Adamowicz A., 1986, *Anticipation in Simultaneous Interpreting*. Rozprawa doktorska, maszynopis. Promotor: prof. dr hab. F. Grucza, Uniwersytet Warszawski.

Bagajewa I., 1986, O niektórych przekształceniach składniowych przy tłumaczeniu z języka polskiego na angielski. s. 39-48, [w:] F. Grucza (red.), 1986.

Bagajewa I., 1992, Geographical Names: Problems of Equivalence and Translatability, s. 349-354 [w:] B. Lewandowska-Tomaszczyk, M. Thelen (eds.), *Translation and Meaning*, Part 2 (1990 Maastricht – Łódź Duo Colloquium), Maastricht: Rijkshogeschool Maastricht, Faculty of Translation and Interpreting.

Bagajewa I., 1993, O nazwach geograficznych w ujęciu translatorycznym, s. 111-117 [w:] F. Grucza (red.), 1993.

Chomicz-Jung K., 11. Makowska, 1993, Przebudowa wiedzy potocznej jako warunek efektywnego przechodzenia od teorii do praktyki w kształceniu przyszłych nauczycieli i tłumaczy, s. 43-58, [w:] F. Grucza (red.), 1993.

Gilewski W., 1981, *Psycholingwistyczne aspekty procesu tłumaczenia*. Rozprawa doktorska, maszynopis. Promotor: prof. dr hab. F. Grucza, Uniwersytet Warszawski.

Gilewski W., 1985, Pewien model procesu tłumaczenia na przykładzie tłumaczenia symultanicznego, s. 253:262, [w:] F. Grucza (red.), 1985

Grucza F., 1970, *Sprachliste Diakrise in Bereich der Ausdrucksebene des Deutschen*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Grucza F., 1975, Zamknięte i otwarte struktury języka, *Biuletyn Fonograficzny*, XVI, 91-107.

Grucza F. (red.), 1981, *Glottodydaktyka a translatoryka*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Grucza F., 1981, Zagadnienia translatoryki, s. 9-27, [w:] F. Grucza (red.), 1981.

Grucza F., 1983, *Zagadnienia metalingwistyki. Lingwistyka jej przedmiot, lingwistyka stosowana*. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Grucza F., 1984, Translatorik und Translationsdidaktik. Versuch einer formalen Bestimmung und Abgrenzung ihrer Gegenstände, s. 28-36, [w:] W. Wilss, G. Thome (red.), *Die Theorie des Übersetzens und ihr Aufschlisswert für die Übersetzungs- und Dolmetschdidaktik*, Tübingen: Gunter Narr.

Grucza F., 1985, (red.), *Lingwistyka, glottodydaktyka, translatoryka*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Grucza F., 1985a, Lingwistyka, lingwistyka stosowana, glottodydaktyka, translatoryka, s. 19-44 [w:] F. Grucza (red.), 1985.

Grucza F., 1985b, Aspects of translation and translation theory. *Kwartalnik Neofilologiczny*, XXXII, nr 3, s. 259-276.

Grucza F., 1986, (red.), *Problemy translatoryki i dydaktyki translatorycznej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Grucza F., 1986, Tłumaczenie, teoria tłumaczeń, translatoryka, s. 9-27, [w:] F. Grucza (red.), 1986.

Grucza F., 1988, Zum Begriff der Sprachkompetenz, Kommunikationskompetenz und Kulturkompetenz, s. 309-331 [w:] *Chloe. Beihefte zum Daphnis*, Vol. 7, *Dass eine Nation die andere verstehen möge*, Amsterdam.

Grucza F., (red.), 1989, Bilingwizm, bikulturyzm, implikacje glottodydaktyczne. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

- Grucza F., 1989, Język a kultura, bilingwizm a biculturalizm: lingwistyczne i glottodydaktyczne aspekty interlingwalnych i interkulturowych różnic oraz zbieżności, s. 9-49 [w:] F. Grucza 1989 (red.).
- Grucza F., 1990, Zum Forschungsgegenstand und -ziel der Übersetzungswissenschaft, s. 9-18 [w:] R. Arntz, G. Thoiné (red.), *Übersetzungswissenschaft. Ergebnisse und Perspektiven. Tübingen: Gunter Narr.*
- Grucza F., (red.). Język, kultura – kompetencja kulturowa. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grucza F., (red.), 1993, Przyczynki do teorii i metodyki kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy w perspektywie wspólnej Europy. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Grucza F., 1993a, O potrzebie tworzenia naukowych podstaw kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy, s. 5-10 [w:] F. Grucza, (red.), 1993.
- Grucza F., 1993b, Interkulturelle Translationskompetenz, ihre Struktur und Natur, s. 158-171 [w:] A.P. Frank, K.-J. Maass, F. Paul, H. Turk (red.), *Geisteswissenschaftliches und literarisches Übersetzen im internationalen Kulturaustausch.* Berlin: Erich Schmidt.
- Grucza F., Z. Kozłowska, (red.), 1994, *Języki specjalistyczne.* Warszawa: Akapit.
- Hejwowski K., 1992a, *Psycholingwistyczny model procesu tłumaczenia.* Rozprawa doktorska, maszynopis. Promotor dr hab. B. Z. Kielar, Uniwersytet Warszawski.
- Hejwowski K., 1992b, Kompetencja, język, komunikacja językowa, s. 71-82 [w:] F. Grucza (red.), 1992.
- Hejwowski K., 1993, Właściwości tłumacza a proces kształcenia tłumaczy, s. 97-103 [w:] F. Grucza (red.), 1993
- Kempiński Z., 1986, Pojęcie błędu w tłumaczeniu ustnym. 49-60 [w:] F. Grucza (red.), 1986.
- Kielar B. Z., 1973, *Angielskie ekwiwalenty polskich terminów prawno-ustrojowych.* Warszawa: Państw Wydawnictwo Naukowe.
- Kielar B. Z., 1977, *Language of the Law in the Aspect of Translation.* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kielar B. Z., 1979a, W obronie koncepcji "języka prawnego" jako rejestru języka naturalnego, *Państwo i Prawa*, XXX nr 8-9, s. 172-3.
- Kielar B. Z., 1979b, Treść i forma umowy międzynarodowej w aspekcie tłumaczenia (na marginesie Statutu RWPG), s. 2 9 [w:] A. Bartoszewicz (red.), *Literatury i język krajów socjalistycznych.* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kielar B. Z., 1985, Z zagadnień badawczych translatory s. 225-38 [w:] F. Grucza (red), 1985.
- Kielar B. Z., 1986a, O adekwatne ujęcie językowy. właściwości tłumacza, s. 29-38 [w:] F. Grucza (red.), 1986.
- Kielar B. Z., 1986b, Translating Statutory Texts – Interlegal and Interlingual Confrontations, s. 785-98, *Acta Universitatis Carolinae – Philologica 1-3, Translatologica Pragensia II*
- Kielar B. Z., 1987, Translatoric issues: focus on the receptor, s. 35-42 [w:] A. Bogusławski, B. Bojar (red.). *Od kodu do kodu* Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.
- Kielar B. Z., 1988, *Tłumaczenie i koncepcje translatoryczne.* Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.
- Kielar B. Z., 1991 a, O tłumaczeniu tekstów prawnych, s 10-19 [w:] M. Gizmajer (red.) *Polskie Forum Przekładu Prawniczego.* Warszawa: TEPIS.

Kielar B. Z., 1991 b. Problemy tłumaczenia tekstów specjalistycznych, s. 133-140 [w:] F. Grucza (red.), 1991, *Teoretyczne podstawy terminologii*. Wrocław: Zakład Narodowy imienia Ossolińskich.

Kielar B. Z., 1993a, Nauczanie tłumaczenia: rozważania nad ekwiwalencją i ekwiwalentnym tekstem przekładu, s. 139-150 w: F. Grucza (red.), 1993.

Kielar B. Z., 1993b, Na marginesie angielskiego przekładu "małej konstytucji". *Państwo i Prawo* XLVIII, nr 6, 88-90.

Kielar B. Z., 1994, O różnicowaniu sposobów oceny jakości przekładów, s. 29-38 [w:] F. Grucza, Z. Kozłowska (red.), 1994.

Kielar B. Z., w druku a, Teaching language for legal purposes and translation (English and Polish). Referat na konferencji sponsorowanej przez TEMPUS – JEP 08036/1994-7. Ukaże się w Wyd. Uniwersytetu Łódzkiego.

Kielar B. Z., w druku b, Translating Statutory texts: in search of meaning and relevance. Referat wygłoszony na Łódź -Maastricht Duo Colloquium *Translation and Meaning*, Part III. Ukaże się w materiałach Colloquium.

Kielar B. Z., w druku c, Textual equivalence or relevance – a conceptual dilemma in translation theory and practice. Referat wygłoszony na 26 International Colloquium AIMAV oraz PTPN, Poznań, maj 1995. Ukaże się w materiałach Colloquium.

Kielar B. Z., J. Miler, 1993, Through the looking glass of translation (the verb phrases of statutory clauses in "Kodeks handlowy" and their English renditions, s. 41-53 [w:] J. Miler (red.), *International Forum of Legal Translation, 1992, Proceedings*. Warszawa: TEPIS.

Kielar B. Z., L. Bartoszewicz, J. Lewandowski (red.), 1994, *Polska szkoła lingwistyki stosowanej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Kielar B. Z., K. Michałowska, 1994, Umowa handlowa – angielskie i polskie wzorce tekstowe, *Lingua Legis*, nr 1, 1994, 6-11.

Kopczyński A., 1980, *Conference interpreting. Some linguistic and communicative problems*. Poznań: Wydawnictwo Naukowe Uniwersytetu im. Adama Mickiewicza.

Kopczyński A., 1981, Dwa rodzaje tłumaczenia ustnego, s. 43-57 [w:] F. Grucza (red.), 1981.

Kopczyński A., 1982, Effects of some characteristics of impromptu speech on conference interpreting, s. 255-66 [w:] N.E. Enkvist (red.), *Impromptu Speech: A Symposium* Åbo. Publications of the Research Institute of the Åbo Academi Foundation, nr 78.

Kopczyński A., 1984, Problems of quality in conference interpreting, s. 283-300 [w:] J. Fisiak (red.), *Contrastive Linguistics: Prospects and Problems*. Berlin: Mouton.

Kopczyński A., 1993, Practice and theory of translation/ interpretation in Poland. *Paralleles* nr 15

Kopczyński A., 1994, Quality in conference interpreting: some pragmatic problems, s. 189-198 [w:] M. Snell-Hornby, F. Pöchhacker, K. Kaindl (red.), *Translation Studies: An Interdiscipline*. Amsterdam/Philadelphia: John Benjamins.

Kozłowska Z., 1978, W związku z przekładem książki J.D. Apresjana, *Przegląd Humanistyczny*, nr 2, s. 165-73.

Kozłowska Z., 1982, *Translatoryczne aspekty konstrukcji biernych w tekstach naukowych (na materiale rosyjskim i polskim)*. Rozprawa doktorska, maszynopis. Promotor: prof. dr hab. F. Grucza. Uniwersytet Warszawski.

Kozłowska Z., 1984, Zagadnienie agensa przy przekładzie rosyjskich konstrukcji biernych zawierających czasownik z *-sja* na język polski (na materiale tekstów naukowych), *Kwartalnik Neofilologiczny*, XXXI, nr 3, s. 355-68.

Kozłowska Z., 1990, Z badań przekładowych, s. 303-8 [w:] Z. Saloni, *Metody formalne w opisie języków słowiańskich*, Białystok.

Kozłowska Z., 1993, Przekład tekstów naukowych – z problematyki nauczania, s. 59-69 [w:] F. Gucza (red.), 1993.

Kozłowska Z., 1994, Kilka uwag o tłumaczeniu terminów językoznawczych, s. 71-8 [w:] F. Gucza, Z. Kozłowska (red.), 1994.

Kozłowska Z., 1995, *O przekładzie tekstu naukowego (na materiale tekstów językoznawczych)*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Lukszyn J., 1991, *Słownik dydaktyczny terminologii translatorskiej*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Lukszyn J., (red.), 1993, *Tezaurus terminologii translatorskiej*. Konsultant naukowy: F. Gucza. Słownik sporządzili: W. Gilewski, H. Hajduk, K. Hejwowski, Z. Kozłowska, J. Lukszyn. A. Marchwiński, A. Płatków. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.

Lukszyn J., 1993a, Kształcenie tłumaczy i nauczycieli języków obcych w zakresie leksykografii dydaktycznej, s. 89-95 [w:] F. Gucza (red.), 1993.

Lukszyn J., 1993b, Salom 143 w pieriewodzie Michaila Lomonosowa, s. 155-8 [w:] A. Semczuk, W. Zmarzer (red.). *Literatura i słowo wczoraj i dziś*, Warszawa, 1993.

Lukszyn J., 1993c, Metafrastyczna grammatyka. *Przegląd Rusycystyczny*, 1993, nr 1-2, s. 93-7.

Lukszyn J., (red.), w druku. Gramatyki translacyjnej.

Marchwiński A., 1982, *Techniki translatorskie w glottodydaktyce a nauczanie tłumaczenia*. Rozprawa doktorska, maszynopis. Promotor: doc. dr hab. B. Z. Kielar. Uniwersytet Warszawski.

Marchwiński A., 1985, Pragmatyczne aspekty tłumaczenia, s. 263-271 [w:] F. Gucza (red.), 1985

Marchwiński A., 1987, Niektóre różnice pomiędzy procesem nauczania tłumaczenia a procesem glottodydaktycznym, *Przegląd Glottodydaktyczny*, nr 8, 1987, s. 119-29.

Marchwiński A., 1989a, Status translatorskich technik glottodydaktycznych w świetle koncepcji tzw. tłumaczenia pragmatycznego. *Przegląd Glottodydaktyczny*, nr 10, 1989), s. 29-37.

Marchwiński A., 1989b, Pieriewod w obuczeniu jazyku i obuczenie pieriewodu, *Russkij jazyk za rubieżom*, nr 5, s. 48-51.

Marchwiński A., 1990, Jazykowaja i pieriewodczieskaja kompetencii w swiecie koncepcji pragmaticzieskiego pieriewoda, s. 354 [w:] *Russkij jazyk i literatura w obszczienii narodow mira: problemy funkcjonirowanija i priepodawanija*. Moskwa: Russkij jazyk.

Marchwiński A., 1992a, Kompetencja kulturowa a kompetencja translatorska. Implikacje dydaktyczne, s. 243-255 [w] F. Gucza (red.), 1992.

Marchwiński A., 1992b, Gramatyka a kompetencja tłumacza, s. 103-111 [w:] F. Gucza (red.), *Gramatyka – konstrukt intelektualny czy rzeczywistość: glottodydaktyczne implikacje tej alternatywy*. Warszawa: Wydawnictwa Uniwersytetu Warszawskiego.

Marchwiński A., 1993, Z problematyki dydaktyzacji tłumaczenia, s. 133-9 [w] F. Gucza (red.), 1993.

Marchwiński A., (w druku), Ekwiwalientnost' i pieriewodimost' [w:] S. Siatkowski, T. Tichomirowa (red.), *Problemy opisanja odnoszenij ekwiwalientnosti miezdu slawianskimi jazykami*.

Moczulski M., 1981, Pewne aspekty sprawności dwujęzycznych, s. 59-66 [w:] F. Gucza (red.), 1981.

Usenko O., 1993, O kulturoznawczych aspektach doboru kanonu tekstów literackich w programie kształcenia nauczycieli języków obcych i tłumaczy, s. 125-131 [w:] F. Gucza (red.), 1993.